

Skoleeleven som dro fra Stavanger til Durham

Arne Kvitrud, 25.10.2024.

Klosterskolen

Omkring 1160–1165 ble en ung mann utdannet av munkene i benediktinerklosteret ved Domkirken. Alle benediktinerklostre var pålagt å ha en kvalifisert lærer.¹ Slik var det også i Stavanger. Han fikk så en forferdelig sykdom. Han ble frisk i katedralen i Durham i nordøst-England. Dette ble betraktet som et mirakel, og beretningen ble nedtegnet.² Han ble kurert 30. april 1172.³

Gutten var neppe den første skoleeleven i Stavanger. Men fortellingen viser at skolen i Stavanger har en lang historie, trolig helt tilbake til omkring år 1100.

Per Kristian Leirnes mente at: *Det kan også hende klerken ikke har fantes i det hele tatt, men vært brukt som et eksempel på en fantastisk, fremmed person, som man sannsynliggjør ved å plassere ham i tid og rom, men uten å oppgi navn. Hvis han finnes, hvorfor ikke kalle ham ved navn? Selvefølgelig kan det innvendes med at sjangerens beskaffenhet setter St. Cuthbert først, ettersom ingen andre oppgis ved navn. På den andre siden høres det tilforlatelig ut som et anekdotisk bevis, uten at en skal gå for langt med å hevde noe der. Kort fortalt er det hensyn å ta, dersom en ønsker å bruke denne beretningen i videre forskning, men det er et interessant tilfelle, uten tvil.*⁴ Det er nok en del diktning (vinstuen og reisen med mer). Henvisningene til Skjalg og Toralf virker derimot ekte. Vi vet ikke når navnet ble påført, men de var de neppe opprinnelige. Enten er navnene ekte, eller så må noen med god kunnskap om Norge ha skrevet dette.

Oversettelse

Den latinske teksten er gjengitt nedenfor. Oversettelsen er i hovedsak tatt fra copiloten til Bing. En faglig oversettelse (noe forkortet) er gjort av Per Kristian Leirnes.⁵

Kapittel CXII — Om en viss klerk i Norge, som var stum, døv og blind, og som stadig og utrettelig ristet sitt hode; hvordan han ble kurert.⁶ Fra slekt til slekt, med Herren som uforanderlig styrer tidens ulike vendinger, har den samme Guds makt og nåde alltid vært til stede i Den hellige Cuthbert.⁷ Dette har også på slående vis gjenspeilet seg i hans slekt og tjenere gjennom en mengde gjerninger av barmhjertighet og mirakler. Vi kjenner nemlig til så

¹ C. H. Lawrence: *Medieval Monasticism*, Third edition, Harlow, 2001, side 285.

² Edv. Bull: *Et kloster i Stavanger*, Stavanger Museums årshfte, Stavanger, 1910, side 14ff.

³ Per Kristian Leirnes: *Latinundervisning i Norge i Høy middelalderen - med utgangspunkt i de latinske grammatikkfragmentene av Donatus' 'ars minor' og Alexander de Villa Deis 'de doctrinale puerorum'*. MS thesis. The University of Bergen, 2020, side 79 som viser til Ballin Smith et al., *West over sea : studies in Scandinavian sea-borne expansion and settlement before 1300 : a festschrift in honour of Dr. Barbara E. Crawford*, side 224, *These things happened in the 1,172nd year from the incarnation of our Lord, sunday night, 30 April, after seven full years had been spent in this illness together with.*

⁴ Leirnes, 2020, side 81.

⁵ Leirnes, 2020, side 78f skriver at oversettelsen støtter seg på Aidan Contis oversettelse, men alle svakheter i formidling/ordvalg/grammatikk forblir mine (Leirnes'); Beverley Ballin Smith et al., *West over sea : studies in Scandinavian sea-borne expansion and settlement before 1300 : a festschrift in honour of Dr. Barbara E. Crawford*, 2007, side 216f.

⁶ Leirnes, 2020, side 78 oversetter med: *Om en viss norsk klerk, som levde stum, døv, blind, og hadde for vane å miserabelt og utrøttelig hive hodet frem og tilbake: på hvilket vis han skal ha blitt kurert.*

⁷ Cuthbert av Lindisfarne (død 687) var en biskop fra Northumbria i England.

mange eksempler på hans nådige gjerninger, at vi overvældes mer av deres antall enn av deres underfulle karakter. Blant disse er det en spesielt bemerkelsesverdig hendelse, en ny nådens kraft som fornyet våre beundringer for de gamle miraklene til vår salige far Cuthbert.

Det var en ung mann i Norge, med en meget skjønn karakter, som kom fra en adelig slekt i området. Hans fars virksomhet var hyppigere i byen Bergen (*Berhen*) fordi, med møtet mellom jordens aristokrati og bøndene i en fremmed region, ble byen mer kultivert og kjent. Faren hans [*Thurolfd med navn i margen*] var en fremtredende prest blant de norske prelatene, fordi generøsiteten i hans blod, og hans rikelige rikdom, ble gitt ham av naturlovens rett.^{8 9} Derfor bestemte han seg for at hans mest elskede sønn skulle utdannes i de urbane sedene til de store, og med de sjarmerende samtalene; og satte ham under kong Inges (*Inggons*) omsorg,¹⁰ og betrodde ham til de kongelige tjenester for utdanning. Etter seks år, var han informert av mange eksempler på læren; for der lærte han også om tjenestens kløkt, og forvandlet tyngden av hans mors språk til romersk språkets letthet og skjønnhet. Men fordi hans eldre alder nå var i stand til større kunnskap, betrodde faren ham til en lærer i litterære studier i fem år, etter at han hadde vært fjernet fra de kongelige tjenestene. I løpet av kort tid lærte han grunnleggende av mange disipliner; for subtiliteten av hans skarpe intelligens, og lettheten av hans rensede sinn, viste seg å være lettere å forme og foredle.

Etter en kort tid under denne læren, ble han betrodd til de modne institusjonene for munkene i Stavangers (Steingravens) kloster for videre utdanning.¹¹ For varierte disiplininstruksjoner pleier ofte å være den mest tilfredsstillende sødmen av læren. For mens sinnet lærer av mange institusjoner, blir det lettere vant til de utvalgte fagene. Etter fem år med grunnopplæring ble han igjen betrodd til en annen meget litterær lærer, slik at hans eldre alder kunne ha større sekulær kunnskap. Og siden ungdomsårene, som er vennlige med spill, mat og drikke, pleier å være tilbøyelige til lettsindighet, var han ivrig etter å følge læreren sin i alt, og pleide å gå til alle slags oppgaver med læreren. En dag tok han læreren sin til en vinstue med ham, hvor begge, mer raskt enn vanlig, engasjerte seg i drikkeutfordringen og tillot seg lengre vågestykker av drikke.¹² Etter de lange nettenes mørke med denne utfordringen, begynte hans kjødelige bror, medfølelse med ungdommelig feil, forsiktig å overtale broren til å gå hjem med ham, noen ganger med foreldrenes trusler, andre ganger med ord av mange advarsler. Til slutt fikk han broren til å gå hjem med ham; og fordi styrken av hans tørst etter vin hadde fullstendig overvældet kroppens svakheter, følte han heller sulten etter mat enn å klage over sin beruselse. Derfor, med enkle matvarer som brød og smør som ble brakt til ham, som han trodde ville være umettelig, klarte han knapt å ta tre små biter. Etter å ha lagt seg til å sove, lå han der natten, neste dag og natten etter. Så undertrykt av den dødelige søvnens utfall, falt han i dvale, og til tross for mange forsøk på å vekke ham, kunne han ikke vekkes.

⁸ Leirnes, 2020, side 78 oversetter som: *Faren var en særlig fremragende prest blant norske geistlige, fordi det skjenket hans høye byrd og den fruktbarende rikdom ham med lovens naturrett.*

⁹ Haki Antonsson, Sally Crumplin, and Aidan Conti: *A Norwegian in Durham: An Anatomy of a Miracle in Reginald of Durham's Libellus de admirandis beati Cuthberti*, West over Sea, Brill, 2007, side 195 skrev: *The father of the young man is referred to as Turolv (or Þórólfr) which is also the name of the father of Erlingr Skjálgsson (c. 975–1028)*, se - [book_edcoll_9789047421214_BeJ.9789004158931.i-614_014-preview\(2\).pdf](#).

¹⁰ Kong Inge Krokrygg – konge ca. 1136 til 1161.

¹¹ Leirnes, 2020, side 78 oversetter som: *Etter han ble underholdt av denne lærdommens fylde en passe mengde tid, overlevertes han til munkenes mer modne undervisning i et kloster i Stavanger, for å bli utdannet.*

¹² Det er tvilsomt om det var noen vinstue i Stavanger på dette tidspunktet.

Den påfølgende dagen, etter å ha ristet av seg søvnen, satte han seg opp; men hodet hans, som et blad på et tre drevet av vinden, fortsatte å riste uten pause, frem og tilbake. Alle undret seg, og de som undersøkte årsaken til denne tilstanden, begynte å fortelle at en kvinne, mørkere enn sot,¹³ hadde vist seg for ham i drømmene: hun hadde voldsomt vridd hodet hans med rasende hender, og vridd forsiden av hodet mot baksiden. Dermed, etter å ha oppfunnet en ny teknikk, begynte vokterne å gripe hodet med begge hender og holde det fast med all sin styrke, slik at de kunne putte mat og næring i munnen til den syke. Dette hadde de ofte gjort, inntil de var sikre på at han hadde tygget og svelget maten. Hadde han bare hatt en eneste tjener til å hjelpe seg, ville han ikke kunne få i seg næringen uten først å legge seg ned enten på ryggen eller på siden; deretter ville han, med hodet hvilende på bakken, putte mat i munnen til den gapende. Når han forsøkte å helle drikke i munnen hans, måtte han en annen gang presse foten eller hånden stramt mot jorden til det flytende stoffet passerte gjennom halsens kanaler. Dette var virkelig et beundringsverdig og sørgelig skue, å se så mange former for elendighet i én person. Om du ga ham et stykke mat i hånden, kunne du se ham prøve å føre det til nesen, øynene, under haken, eller til ansiktet. For hans vilje til å åpne munnen etter eget ønske kunne ikke stemme, da hodets turbulente bevegelser alltid drev munnen til usikre steder.

Da all hans helse syntes å være tapt for alle, fordi selv i drømmene var ikke hodets rystelser stille; besluttet foreldrene, i deres visdom, å føre den syke til steder helliget av helgeners fortjeneste, og overlot ham til sin bror, en prest ved navn *Scheleir*.¹⁴ Denne førte sin bror, som led av en meget alvorlig sykdom, til mange steder og helgeners graver, men ingen steder, verken i fjerne land eller lange reiser, kunne de finne den ettertraktede helbredelsen. Han besøkte Daciem denique, Ysiam, Frigiam,¹⁵ og alle havområdene tilstøtende Norge med utallige steder; men ingen av de innfødte helgener tilbød ham noen hjelp, trøst eller lindring.

For alle de helgener reserverte slike store gjerninger til den velsignede Cuthberts makt og fortjenester; muligens fordi de anerkjente seg selv som utilstrekkelige i forhold til hans barmhjertighets styrke. Til slutt, uten hjelp fra noen helgener, returnerte han til sitt hjemland. Hans foreldre presenterte ham for en biskop, et år etter martyriet til den hellige Thomas,¹⁶ og mottok hans råd. "Jeg har reist gjennom mange land," sa han, "men aldri har jeg funnet noen med større kraft eller mer fremragende gjerninger enn den hellige Cuthbert, biskop av England, og den hellige Edmund."¹⁷

¹³ Om demoner og kvinner mørkere enn sot – se Antonsson med flere, 2007, side 299.

¹⁴ Det er gjettet på at navnet *Scheleir* var *Skjalgr*. Antonsson med flere, 2007, side 195 skrev: *Magnus Olsen, attempted to identify the family from Western Norway which stands at the centre of the miracle. Although the main protagonist of the miracle is not named, his brother is called 'Scheleir' in the margin of the manuscript, which appears to be a mangled form of the name Skjalgr. Olsen pointed out that Skjalgr was a name particularly associated with the family of Sola which in the eleventh century came to some prominence in Western Norway.*

¹⁵ Dacia = Dakia ved Donau i Romania eller Danmark? Ysia = Asia? Frigia = Phrygia i Tyrkia? Det spørs nok om han var her!

¹⁶ Thomas Becket (drept i 1170) erkebiskop av Canterbury.

¹⁷ Edmund martyren konge av East Anglia fra rundt 855 til 869.

Den latinske teksten

Teksten fra "Reginaldi Monachi Dunelmensis Libellus de Admirandis" er fra https://ia800204.us.archive.org/30/items/publications01surtuoft/publications01surtuoft_djvu.txt. Avskriften ser ut til å være skannet uten nevneverdig kvalitetskontroll. Den lyder:

CAP. CXII — De clerico quodam Norwagensi, qui mutus, surdus, cæcus, exstitit, et capud miserè et indefessè jactare consuevit ; quo ordine curatus sit.¹⁸

A progenie in progenie, eodem Domino vices temporum variatas intemperaliter moderante, eadem Dei clementia in Beato semper Cuthberto exstitit ; quae etiam affinibus et sernotis satis mirifica et varia gratiarum et miraculorum virtute reluxit. Nempe tot pietatis operum exemplaria novimus, quod magis multitudine quam admiratione succumbimus. E quibus id praeclarae admirationis novitas stupenda exstitit, quas novella gratiae potentia antiqua nobis Beati patris nostri Cuthberti miracula nobis contuentibus innovavit. Erat quidem in terra Norwagenorum perpulchrae indolis juvenis, de nobili accollamm terras ipsius oriundus styrpe parentum : cujus paterna conversatio in genitili solo crebrior in civitate Berhensi exsti-

DUNELM. LIBELLUS, ETC. 21;)

tit ; quia optimatibus terrae et colonis occurrentibus regionis alienae, illa cultior et celebrior esse consuevit. Pater cujus [Thuroldf nomine in margine] sacerdos inter Norwagienses praelatos praecipuus exstitit, quia id generositas sanguinis, et copia opum fertilis, naturali legis jure illi concessit. Unde filium sibi dilectissimum, urbanis magnorum moribus et fascetiis sermonum decrevit institutendum : Regique Inggoni commissum, regiis deputavit ministeriis informandum. Ubi, sex annis expletis, multae doctrinae informatus erat exemplis ; nam et ibi ministeriorum prudentiam didicit, et rudem maternae linguae gravedinem in facilitatem et pulcritudinem linguae Romanae commutavit. Sed quia jam adultior aetas majoris scientiae capacior exstitit, hinc pater a regiis semotum officiis cuidam magistro per quinquennium litteralibus studiis imbuendum commisit. Qui in brevi rudimenta perpluris disciplinae didicit ; nam acris ingenii subtilitas, et defaecatae mentis agilitas se levius et lenius exprobandam et colendam exhibuit. A cujus doctrinae uberibus per modicum temporis sublatus, monachorum maturioribus institutis in coenobio Steingravensi, traditur informandus. Nempe variae instructio disciplinae, saepius providentioris et magis sapidae solet esse dulcedo doctrinae. Quia dum animi moralitas pluribus se institutis imbuit, facilius elec-

¹⁸ Leirnes, 2020, side 79 gjengir teksten som: De clerico quodam Norwagensi, qui mutus, surdus, cæcus, exstitit, et capud miserè et indefessè jactare consuevit; quo ordine curatus sit.

tissimis studiorum pigneribus assuescit. In quibus rudimentis quinque annis evolutis, rursus alteri litterato plurimum magistro committitur, ut aetas provectior saeculari peritia perfectior haberetur. Ubi quia juvenilis aetas, jocis arnica, et potibus-ac cibis assueta, ad levitatem devia solet esse proclivior, juvenis ipse, ut magistri gratia magis illi fieret animosa, sollicitius in omnibus illi paruit, et quocunque libuit, ad quaelibet negotia, cum magistro procedere consuevit. Die igitur quadam magistrum suum ad tabernam vinariam secum conduxit, ubi uterque magis expedite vel solito cauponum certamine infrunito, potuum prolixioribus temeritatibus diutius indulsit. Noctis denique diuturnioribus tenebrarum spaciis tali sub conamine exactis, frater ejus carnalis juvenibus erroribus compassus, coepit pluribus monitis fratrem blande allicere, et ut domum secum rediret, nunc minis parentum, turn verbis multimodarum correptionum persuadere. Vixque in postremis ab illo obtinuit, ut ad lares patrios secum redire voluerit ; et quia siccior vini potus vires enerves corporis sibi penitus subjugaverat, juvenis potius famis esuriem, quam ebriatatis suae voraginem sentiens deplorabat. Unde cibis modicis, pane videlicet et butyro, allatis, qui pluribus eduliis se insaciabilem credidit, vix tres sorbitiunculas absumpsit. Denique substratis de more lectisterniis dormitum recubans, nocte ipsa cum die sequenti nocteque superveniente,

250 IEGINALDI MONACHI

adeo letifero sompni proventu oppressus occubuit, quod multis, saepius et crebrius ilium in diversas regiones reflectentibus, evigilari omnino non potuit. Die vero sequenti excusso sopore resedit ; sed capud instar folii arboris vento agitati, sine aliqua morse intercapedine interfluente, semper hac et iliac jactare non desiit. Cunctis denique mirantibus, talisque proventus tedulo causam explorantibus, coepit edicere, matronam quandam nigriorem fuligine sibi in sompniis apparuisse : quae capud dormientis manibus furibundis violenter intorsit, et anteriora capitis ad colli posteriora contorquendo reflexit : manuque sinistrae virtutis graviore ictus illisit, in diversis regionibus alterni temporis, idemque opus nequitiae exercuit, tam in verticis superficie, quam in fronds seu in occipitis regione. Recedensque praecepit, ut omni vitae suae tempore, nunquam a talis insaniae desisteret exagitacione. Nee capud unquam ab motibus inquietis comprimeret, sed potius indet'essis jactationibus hac et iliac praecipitanter inflecteret. Quod ille dicens, cunctos audientes seu videntes ad lacrimarum lamenta convertit ; quia pro innata ei prudentia simul et gratia cunctis amabilis exstitit : Tantoque erat cunctorum desolata mcesticia gravior, quo antea ejus dilectio et venusta morum pulcritudo quibusque condnsodalibus elegantior. Interim parentes mcerore suffusi, ac dolore confusi, languentem eo anno toto in hospicii sui latebris includunt, nee ad

publicum procedere quandoque permittunt. Ex nimia denique capitis inquietudine et crebra jactandi infelicitate, tandem post mensem integrum auditils dulcedinem perdidit, et exinde infra anni circulum, omnem videndi aciem cum luminum serenitate amisit. Cervicis enim omnia intima indefessis motibus rotabantur, et pestifera aegritudinis irisolentia omnes sensuum meatus vel aditus interius confusi collidebantur. Unde denique ex intempestivo motu colli compaginis, dolor superius enatans in cerebri cellulis, paulatim invasit interiores arterias et venas gutturis inferioris. Coepitque, illo anno evoluto, cum hoi'rido rubore et gravi dolore omne guttur intumescere, et omnem vocis ac loquelaa ei penitus facilitatem abscidere. Surdus itaque, caecus et mutus exstitit, et capud semper jactando de latere in latus indefesse circumtub't. Adhibitis denique sedulo cunctis medicinalibus industriis, omne appositHm magis erat onus gravaminis, quam aliquod remedium curationis. Palpebrae vero oculorum continue in capite ejus circumferri videbantur ut velocissimi circuitus rotarum currilium. Post haec cibos in ore nulla sibi valebat arte inserere, sed neque potus refrigeria labiis tremulis instillando infundere. Nam capud vagi et rotantis inflexus asperie nunquam sibi cedere potuit aliqua refrigerii consolatione. Unde nova arte adinventa, ccepere custodes

DtJNKLM. LIBELLUS, ETC. 251

complexo utrisque manibus capite, omni conatu virium firmiis coniinere, sicque cibos et victualia ori infirmantis ingerere. Quod et saepius agere consueverant, quousque ilium masticata deglutisse perfectius perpendebant. Si autem solum ministrum ad sui adjutoria habuisset, nulla calliditate ei alimoniam ingerere potuisset, nisi prius resupinum vel lateraliter inclinaturn corpore sterneret ; atque sic demisso solotenus capite, in ore hyantis victus sustentamenta injiceret. Cum vero potus liquorem infundere temptasset, tempore altero ad terram alliso, aliud pede vel manu strictius comprimere debuisset, quousque quodvis liquidum per meatus gutturis pertranssisset. Eratque hoc satis admirandum et spectaculum lugubre, in uno homine tot miseriarum genera infanda et infesta videre. Denique si ei forte buccellam in manu componeres, mine ad nares, quandoque ad oculos, inodo sub mento, aliquotiensque ad faciem, earn ilium imprimere, vidisse potuisses. Nam oris hostium ad ejus libitum seu couatum illi consone patere non potuit, eo quod flexus turbidus semper ora per incertitudinis loca variata diduxit. Cum igitur omnis spes salutis ejus cunctis videretur emortua, eo quod nee etiam in sompniis capitis jactatio refuga et reflua videretur esse quieta ; parentes salubriori consilio concepto, ad loca quaeque Sanctorum meritis consecrata aegrotum dirigunt, et fratris ipsius clerici cujusdam [Scheleir dicti in. Marg J] tutelae et custodiae committunt. Qui per sex annos

fratrem suum, aegra nimis valitudine laborantem, per innumera locorum et Sanctorum Dei sepulcra circumduxit ; sed nusquam in terris semotis aut finibus longinquis, salutis optatas remedia adinvenisse praevaluit. 1 Daciam denique, Ysiam, Frigiam, et omnes sinus marines Norvagiae contiguos cum terris hie innumerandis adivit ; sed nullus quidem Sanctorum indigenarum quicquam ei opis, solaminis seu levaminis praestare delegit. Nempe omnes Sancti illi tarn immensi opus officii, Beati Cuthberti potentiae virtuti et meritis reservarunt ; eo forte dispensationis tenore, quod se impares et impetus ejus pietatis clementiae cognoverunt. Demum a cunctis Sanctorum auxiliis destitutus, ad fines patrios est reductus. Quern parentes coram quodam Episcopo, jam annali post martyrium Sancti Thomae anachorita effecto, constituunt, et ejus tale consilium susceperunt. " Plures," inquit, " terrarum anfractus circumivi, sed nunquam potentiores virtute, aut praestantiores opere, Sancto Cuthberto Anglorum episcopo, et Sancto ^Edmundo, comperi.